

Ісламська Республіка Іран (ІРІ) офіційно визнала державну незалежність України 25 грудня 1991 року. Протокол про встановлення дипломатичних відносин між двома країнами було підписано 22 січня 1992 року під час візиту в Україну іранської урядової делегації на чолі з Міністром закордонних справ ІРІ Алі Акбаром Велаяті.

В подальшому двосторонні взаємовідносини між Україною та ІРІ розвивались досить інтенсивно і плідно. Особливо плідним був 1992 рік. Вперше в історії двох країн були відкриті і почали діяти Посольство ІРІ в Україні (з кінця січня 1992 р.) та Посольство України в ІРІ (з 18 листопада 1992 р.). З самого початку ці відносини характеризувалися активним політичним діалогом на найвищому та високому рівнях. Так, в лютому 1992 року відбувся офіційний візит до Тегерана першого віце-прем'єр міністра України К.І.Масика, який започаткував низку візитів найвищих керівників обох держав.

Вже з перших кроків розбудови політичних взаємин і Україна, і Іран продемонстрували досить високий рівень двосторонньої довіри та прагнення до найшвидшого поглиблення співробітництва двох держав у всіх основних сферах взаємовідносин – політичній, торгово-економічній, науково-технічній, культурній.

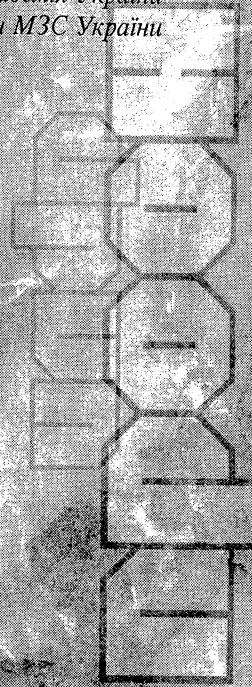
25-26 квітня 1992 р. відбувся державний візит до Ісламської Республіки Іран Президента України Л.М.Кравчука. В ході візиту були проведені зустрічі і переговори з Президентом ІРІ Алі Акбаром Рафсанджані, іншими керівниками

УКРАЇНСЬКО- ІРАНСЬКІ ВІДНОСИНИ І ООН

МАЙДАН І.Г.,
кандидат історичних
наук, доцент

*Дипломатична
академія України
при МЗС України*

Іранського уряду. По завершенню переговорів 26 квітня 1992 р. Україна і Ісламська Республіка Іран підписали перші міжурядові документи, які заклали підвалини двосторонньої договірно-правової бази. Зокрема, Президенти двох держав підписали Декларацію про принципи дружнього співробітництва між Україною та Ісламською Республікою Іран. Декларація і понині залишається основним діючим документом українсько-іранських взаємовідносин. Тоді були також підписані Торговельна угода та Угода про створення міжнаціональної акціонерної компанії (Україна, Іран, Азербайджан), згідно з якою передбачались закупки Україною і Азербайджаном іранського природного газу на компенсаційній основі, Протокол про наміри між Державним комітетом України по геології і використанню надр і Міністерством металургії і шахт ІРІ, Меморандум про взаємовідносини між Україною та Іраном відносно культурного і наукового співробітництва.

На початку 1992 року, крім згаданих документів були підписані Меморандум про взаєморозуміння між Україною і ІРІ відносно економічного і промислового співробітництва, Декларація про принципи і основні напрямки відносин між двома державами та Протокол від 07.01.92 р. згідно з яким Іран висловлював свою готовність поставити Україні (порт Одеса) 5 млн т нафти танкерами в 1992 р. і довести обсяг поставок до 12 млн т нафти в 1994 році.

За період, що минув після проголошення незалежності України, відбулось понад 20 двосторонніх офіційних візитів керівників двох країн. Серед них візит української урядової делегації в Тегеран 3-7 травня 1993 р. на чолі з віце-прем'єром міністром Ю.Я.Іоффе. В Меморандумі, підписаному під час візиту передбачався розвиток двостороннього співробітництва в галузі нафти і газу, енергетики, гірничої справи, технічного навчання, обміну науково-технічною інформацією, в сфері туризму та ін. Під час переговорів поряд з позитивними результатами співробітництва Сторони неодноразово наголошували на невиконанні деяких двосторонніх українсько-іранських угод. Зокрема, підкреслювалось, що Україна зволікала освоєння виділеного їй Іраном кредиту в сумі 30 млн долл. США під закупку нафти, затримала реалізацію трьохсторонньої міжурядової угоди від 7 січня 1992 р., не вирішила питання про відкриття у м. Києві відділення Іранського банку «Сепак», передбаченого попередніми домовленостями.

По завершенні візиту віце-прем'єр міністр України Ю.Я.Іоффе мав зустріч і переговори з Міністром закордонних справ Алі Акбаром Вела-

яті. В ході розмови він висловив задоволення уряду України новим імпульсом розвитку двостороннього співробітництва і заявив, що Україна готова до значного розширення прямих довгострокових політичних, економічних і культурних відносин з Іраном.

У відповідь Міністр закордонних справ ІРІ А.Велаяті, підкресливши важливість розвитку співробітництва двох країн, сказав: «Іран і Україна можуть і повинні вжити більш рішучих заходів для розширення співробітництва»!

Важливим кроком на шляху розвитку двосторонніх українсько-іранських зв'язків став візит до Ірану Голови Верховної Ради України І.С.Плюща, який відбувся з 10 по 13 травня 1993 року на запрошення Голови Меджлісу ІРІ Натєга Нурі. При обговоренні питань міжпарламентських взаємин та поглиблення співробітництва у політичних, економічних і культурних сферах двох країн Сторони констатували повільний розвиток торгово-економічної сфери співробітництва, недостатню увагу щодо виконання деяких раніше укладених угод і протоколів, особливо з боку української сторони.

Під час візиту до ІРІ міністра транспорту України О.Я.Климпуша в липні 1993 р. відбулося підписання трьох двосторонніх угод по шляховому, морському та повітряному транспорту. Міністр транспорту України, перебуваючи в Тегерані, був прийнятий Першим віце-президентом ІРІ Хасаном Хабібі, мав зустрічі з Міністром закордонних справ Алі Акбаром Велаяті та Міністром шляхів і транспорту Ісламської Республіки Іран Мухаммедом Саїді Кія і провів з ним переговори про розвиток співробітництва в сферах авіаційного, автомобільного та морського транспорту. В результаті досягнутих домовленостей були підписані контракти на виконання авіаційним, автомобільним і морським транспортом перевозок пасажирів та вантажів, відкрито пряме авіаційне сполучення між столицями двох країн – Тегераном і Києвом, яке здійснюють українські пілоти і літаки Дніпропетровської авіаційної компанії «Дніпроавіа» один раз на тиждень.

З 20 по 26 серпня 1993 р. в м. Табрізі проходила Велика Іранська міжнародна виставка товарів і послуг, в якій взяло участь понад 200 Іранських фірм і 18 підприємств Азербайджану, а також 27 організацій і підприємств України. Участь у виставці українських підприємств і організацій була забезпечена Торгово-промисловою палатою України (ТПП). Серед активних учасників виставки були Сумське державне виробниче об'єднання «Хімпром», Львівське виробниче об'єднання радіотехнічної апаратури «Лорта», Запорізьке підприємство «Мотор

січ», Нижньодніпропетровський трубопрокатний завод, Міністерство зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України, Крюківський вагонобудівельний завод м. Кременчуг, Харцизький машинобудівний завод, Полонський завод художньої кераміки та ін. По завершенні роботи виставки в Табрізі торгово-промисловими палатами України і Ірану було підписано Угоду про співробітництво на рівні торгово-промислових палат обох країн та їхніх філій.

Підписання двосторонніх угод, протоколів та інших документів між Україною та ІРІ значно розширило договірно-правову базу українсько-іранських відносин. Вона стала найбільшою в порівнянні з іншими країнами Близького і Середнього Сходу і складається більш ніж з 30 основних документів².

Значною подією для активізації та поглиблення двосторонніх відносин між Україною та ІРІ став візит української урядової делегації в Іран 17-18 квітня 1994 р. на чолі з Міністром закордонних справ України А.М.Зленком. Хід зустрічей і переговорів, що відбулися між Міністром закордонних справ України А.М.Зленком та Президентом ІРІ Хашемі Рафсанджані, Міністром закордонних справ А.Велаяті та Міністром нафти ІРІ Ага-заде широко висвітлювався в засобах масової інформації (ЗМІ) Ірану.

Іранська газета «Техран таймс», повідомивши про досягнутий високий рівень співробітництва між Україною та ІРІ в цілому, відзначила, що він все ж не відповідає вимогам часу. Залишається обмеженим обсяг експортно-імпорتنих операцій як на державному, так і на рівні приватних фірм і організацій³.

Підсумовуючи результати переговорів з делегацією України, Президент ІРІ Акбар Хашемі Рафсанджані висловив оптимізм щодо подальшого розвитку взаємовідносин між двома країнами, якщо сторони докладуть до цього необхідних зусиль. Президент також підтвердив наміри ІРІ розширювати і поглиблювати дружні стосунки з Україною⁴.

При зустрічі А.М.Зленко вручив особисте Послання Президента України Л.М.Кравчука Іранському президентові з запрошенням відвідати Україну з офіційним візитом. Президент ІРІ з вдячністю прийняв запрошення і дав згоду здійснити візит найближчим часом.

Заслуговує на увагу також офіційний візит в ІРІ 8-9 квітня 1995 р. урядової делегації України, яку очолив Міністр закордонних справ Геннадій Удовенко. Під час перебування в Тегерані делегація взяла участь у першій тристоронній зустрічі з питань економічного співробітництва, в якій також взяла участь делегація Туркменістану, очолювана заступником голови Кабінету Міністрів, Міністром закордонних справ Туркменістану Бо-

рисом Шихмурадовим. Урядові делегації України та Туркменістану були прийняті першим віце-президентом ІРІ доктором Хасаном Хабібі. Міністр закордонних справ України передав йому особисте послання Президента України Л.Д.Кучми, де містилось запрошення Президентів ІРІ А.Х.Рафсанджані відвідати Україну з офіційним візитом у 1995 році. Сторони підписали Меморандум про тристороннє співробітництво між Україною, ІРІ та Туркменістаном, досягли домовленості в рамках тристороннього торговельно-економічного співробітництва сприяти обміну товарами, послугами і, в тому числі, шляхом реалізації взаємовигідних спільних проєктів без кількісних обмежень на основі будь-яких форм взаєморозрахунків⁵. В ході тристоронньої зустрічі міністрами закордонних справ трьох країн було здійснено обмін думками з міжнародних питань, що становлять взаємний інтерес.

Розбудова двосторонніх відносин з Іраном, як свідчать вище викладені факти, входить до числа важливих пріоритетних напрямів зовнішньої політики України в регіоні Середнього Сходу. Намагаючись вийти в міжнародний політичний і економічний простір як суверенна держава, Україна поряд з багатьма країнами світу надає особливого значення розвитку політичного і торгово-економічного співробітництва з ІРІ.

Зважаючи на значний економічний, науково-технічний і кадровий потенціал України та Ірану, а також враховуючи можливості експорту в Україну іранської нафти і газу, спільного спорудження транснаціональних нафто- і газопроводів та інших об'єктів таке співробітництво є можливим і необхідним.

Як свідчить набутий досвід, за період тривалого і плідного співробітництва чітко виявилась близькість або співпадання політичних позицій керівництва двох держав з широкого спектру міжнародних проблем сучасності. Україна підтримує зусилля Ірану, направлені на зміцнення регіональної безпеки, врегулювання конфліктів на азіатському континенті і на Балканах, сприяє його миротворчій діяльності в Організації Об'єднаних Націй.

Пріоритетами зовнішньої політики ІРІ є зміцнення безпеки і стабільності держави в регіоні Середнього Сходу і у всьому світі. Керівництво Ірану проводить послідовний і незмінний курс по підтримці як політичного, так і економічного суверенітету України, залученню її до інтеграційних процесів в регіоні Середнього Сходу і Центральної Азії.

Іранська сторона неодноразово висловлювала свою готовність у випадку необхідності використати свій авторитет і можливості для забез-

печення поставок енергоносіїв як з самого Ірану, так і з третіх країн в Україну. Офіційні кола Ісламської Республіки Іран вважають Україну як потенційно важливу європейську державу, розвиток співробітництва з якою може підвищити міжнародний авторитет Ірану, зміцнити його зовнішньополітичні позиції, одержати додаткові можливості для проникнення в Європу і виходу з відносної політичної ізоляції.

Переконливим свідченням підвищеної уваги та інтересу іранської сторони до України став офіційний візит в Україну Голови Меджлису Ісламської Ради ІРІ Алі Натєга Нурі (5-8 грудня 1994 р.), а також візити до нашої країни Міністра закордонних справ ІРІ Алі Акбара Веляті (22 січня 1992 р., 4-5 березня 1996 р.), Міністра нафти Ірану Мухаммеда Агазаде (28-29 січня 1992 р., 10-12 лютого 1993 р.), Міністра промисловості Ірану М.Р.Нееман-заде (2-9 лютого 1997 р.) та інших високих посадових осіб іранського уряду.

Поряд з цими візитами відбулися взаємні обміни урядовими делегаціями по лінії інших міністерств і відомств, а також приватних фірм та господарчих структур, які значно зміцнили партнерські, взаємовигідні торгово-економічні, науково-технічні і культурні зв'язки.

Як і в попередні роки, так і в даний час існує значний і потужний потенціал для розвитку перш за все українсько-іранського торгово-економічного співробітництва. Іран за розвіданими запасами нафти посідає четверте місце в світі. Підтверджені запаси нафти в ІРІ оцінюються в 64 млрд т, а природного газу – в 21 трлн куб м, що складає близько 14 % світових запасів. Крім того, ІРІ – одна з країн світу, де є широкі можливості для українського експорту, зокрема, обладнання для металургійної, машинобудівної та паливно-енергетичної галузей промисловості. З іншого боку, у співробітництві з Україною зацікавлені як офіційний Тегеран, так і численні бізнесові підприємницькі структури ІРІ.

Взаємна зацікавленість у розширенні торгово-економічного і науково-технічного співробітництва свідчить про наявну можливість розглядати Іран як перспективного економічного партнера, потенційного споживача української продукції. У 1993 році товарообмін між двома країнами склав близько 30 млн долл. США, в 1994 р. – 49,9 млн дол. США; в 1995 р. – 34,1 млн дол. США; в 1996 р. – близько 50 млн дол. США⁶.

Однак, необхідно відзначити, що наведені дані ніяк не відповідають ні наявним можливостям двох країн, ні створеній потужній договірно-правовій базі співробітництва. Україна експортує в ІРІ торф, скло, чорні метали, вироби з чорних металів, електронні машини, засоби транспорту, апаратуру, надає послуги повітряного транспорту, правові послуги,

здійснює посередницьку діяльність. Структуру Іранського експорту в Україну складають: мінеральне паливо, пластмаси, одяг, механічні пристрої, наземний транспорт, рис, сухофрукти, деякі інші харчові продукти, транспортні послуги, лоцманські послуги.

19-23 травня 1996 р. в Тегерані відбулось перше засідання Українсько-іранської міжурядової комісії з питань торгового і економічного співробітництва. Українську частину Комісії очолив віце-прем'єр міністр України А.К.Кінах, іранську частину – міністр промисловості ІРІ Мухамед Реза Неемат-заде.

В ході роботи Комісії Сторони відзначили, що українсько-іранські торгово-економічні відносини розвиваються в цілому достатньо стабільно і динамічно. Але, разом з тим, було названо і низку перешкод, які негативно впливають на розвиток торгово-економічних зв'язків двох країн, стримують реалізацію укладених двосторонніх українсько-іранських угод. Серед головних перешкод було названо відсутність відлагодженого механізму виконання існуючих двосторонніх та тристоронніх угод, небажання іранських інвесторів ризикувати своїм капіталом при сучасній нестабільній економічній ситуації в Україні; пасивність українських державних економічних структур при налагодженні співробітництва з іранськими партнерами; відсутність угоди між Національним банком України та Центральним банком ІРІ та інших важливих міждержавних угод економічного характеру.

Досягнутий високий рівень політичного взаєморозуміння між Україною та Іраном в значній мірі пов'язаний з регулярними зустрічами міністрів закордонних справ двох країн на сесіях Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй в Нью-Йорку та на інших міжнародних форумах. Регулярні консультації та переговори зовнішньополітичних відомств України та ІРІ під час сесії ГА ООН розпочалися зразу ж після встановлення дипломатичних відносин між двома державами. Як правило, там міністри домовлялись відносно дат здійснення офіційних візитів, взаємної підтримки при голосуванні в ООН комітетах тих питань, які представляли інтерес для обох сторін тощо.

Одним з важливих проблемних питань в українсько-іранських відносинах було питання про становище в галузі прав людини в Ірані, яке розглядалося в ООН в 1984 році. Обговорення цього питання в таких авторитетних органах ООН, як Комісія з прав людини, Комітет по ліквідації расової дискримінації, а також матеріали багатьох неурядових правозахисних організацій переконливо свідчить, що в Ірані мали місце серйозні порушення прав людини. Враховуючи це, Україна на

сесіях Генеральної Асамблеї ООН голосувала на підтримку резолюцій, які засуджували порушення прав людини в ІРІ.

Проте, у 1993 році на прохання іранського уряду, Україна дещо змінила свою позицію. Враховуючи прискорення розвитку двосторонніх взаємовідносин, на 48-й і 49-й сесіях Генеральної Асамблеї ООН делегація України утрималась при голосуванні згаданої резолюції⁷.

Без змін залишалася позиція України і на 50-й сесії ГА ООН (1995 р.) та на 52-й сесії Комісії з прав людини. У той же час при голосуванні проекту резолюції «Ситуація у галузі прав людини в Ірані» на 51-й сесії ГА ООН делегація України пішла на незначні зміни в позиції стосовно цієї резолюції і не брала участі в голосуванні. Стримана позиція, якої дотримувалась Україна відносно Іранської проблеми, була схвально сприйнята в Ісламській Республіці Іран. Можна сподіватись, що це мало б відзначитися реальними результатами у реалізації спільних широкомасштабних проектів у торговельно-економічній сфері в рамках двостороннього співробітництва.

Завдяки постійній увазі, яка приділялася з боку Президента України Л.Д.Кучми й уряду України розвитку українсько-іранського співробітництва, на перших порах, як уже відзначалося, був досягнутий досить високий рівень політичних відносин керівництва обох країн, створена ґрунтовна договірно-правова база, атмосфера обопільної поваги і довіри. Здавалося, що створюються необхідні умови і можливості для поступового перетворення цих взаємин на відносини стратегічного партнерства.

2-9 лютого 1997 р. на запрошення української сторони Україну відвідав Міністр промисловості Ірану Мухамед Реза Неємат-заде на чолі делегації іранських підприємців та промисловців. Відбулися конструктивні переговори з українською делегацією, яку очолював Міністр України з питань промислової політики та паливно-енергетичного комплексу А.Мінченко. Сторони підбили підсумки практичної реалізації домовленостей, досягнутих під час Першого засідання українсько-іранської Комісії з торговельно-економічного співробітництва у Тегерані (19-23 травня 1996 р.) і домовились провести друге засідання цієї Комісії у Києві до кінця 1997 р. Друга Іранська делегація на чолі з начальником Департаменту країн СНД та Кавказу МЗС ІРІ Алі Маджеді провела переговори в Києві 4-9 лютого 1997 р. щодо реалізації українсько-ірансько-туркменських відносин. На переговорах було домовлено збільшити обумовлену квоту тристороннього співробітництва на 1997 рік з 50 до 70 млн дол. США⁸.

Широке коло питань двостороннього та багатостороннього ук-

раїнсько-іранського співробітництва у політичній, торговельно-економічній та гуманітарній сферах було обговорено під час офіційного візиту 14-19 лютого 1997 р. заступника міністра закордонних справ України К.І.Грищенка. За результатами політичних консультацій та переговорів сторони підписали Спільне комюніке та Протокол про співробітництво в галузі інформації між Міністерством закордонних справ України та Міністерством закордонних справ Ісламської Республіки Іран.

У рамках візиту члени делегації-представники ДАК «Укрресурси» та корпорації «Укрмонтажспецбуд» підписали контракт на поставку в Іран продукції хімічної промисловості на суму близько 10 млн дол. США. А загалом, досягнуті під час візиту напрацювання передконтрактних домовленостей з відповідними Іранськими структурами на двосторонній основі перевищують 100 млн дол.США⁹.

В грудні 1999 р. Україна і Іран підтвердили свою готовність щодо виконання фінансових зобов'язань та узгодили графік по виробництву серійних літаків АН-140 на потужностях в Ісфагані (Іран). Передбачається, що перший серійний АН-140 буде зібраний в Ірані в першому кварталі 2000 року, другий – в середині 2000 року. Потреби Іранського замовника в нових АН-140 оцінюються в 120 літаків. Вартість одного літака складає 7,2 млн дол.США¹⁰.

Досягнутий сталий поступ українсько-іранських політичних відносин, на жаль, наразився й на певні труднощі. Це сталося в 1998 р., коли Україна під впливом масованого дипломатичного тиску з боку США змушена була відмовитися від постачання турбін для Іранської АЕС в Бушехрі. Але були й інші суттєві причини поглиблення негативних тенденцій в українсько-іранському співробітництві. Залишилися, наприклад, не реалізованими намічені візити в Україну Президента ІРІ та керівників українського Уряду і Верховної Ради в Іран, не відбулося заплановане в 1997 р. й Друге засідання Міжурядової українсько-іранської Комісії з питань торгово-економічного співробітництва. Робота цієї Комісії по суті була зведена до рівня міжвідомчих контрактів відповідних політичних та економічних відомств двох країн.

Не скористалася Україна й можливостями одержання Іранських пільгових кредитів, виділених під поставки їй нафти і газу, не змогла залучити й значні інвестиційні ресурси Ірану. Виявилися також труднощі, пов'язані з суперечностями визначення Україною своїх зовнішньополітичних та зовнішньоекономічних пріоритетів у відносинах з зарубіжними країнами. Останнім часом майже не практикуються зустрічі,

ПОСИЛАННЯ

- ¹ «Тегран таймс», 6 травня 1993 р.
- ² За даними МЗС України та Посольства України в ІРІ.
- ³ «Тегран таймс», 19 квітня 1994 р.
- ⁴ «Тегран таймс», 6 квітня 1993 р.
- ⁵ «Політика і час». – 1995. - № 5. – С. 92-98.
- ⁶ «Голос України». – 1996. – 9 лютого.
- ⁷ Сльченко В. Адаптуючись до потреб сьогодення //Політика і час. – 1995. - № 2. – С.33.
- ⁸ В межах тристоронньої угоди //Політика і час. – 1997. - № 3. – С.81.
- ⁹ Там же.
- ¹⁰ «Київські ведомості». – 1999. – 8 декабря.

переговори і консультації між відомствами закордонних справ двох країн в ООН в Нью-Йорку. Все це свідчить про те, що стратегічне партнерство між Україною та ІРІ стає більш проблематичним.

Україна в останні роки обрала важливий і, на наш погляд, виправданий шлях інтеграції до Європейського Союзу та інших євроатлантичних структур, але стосунки з країнами Близького та Середнього Сходу, в тому числі з Іраном, можуть в даний час дати більш ефективні і вагомі не тільки політичні, а й економічні наслідки. Тому, Україні необхідно продовжувати стабільний виважений політичний діалог з Іраном і розвивати з ним широкомасштабне взаємовигідне співробітництво в торгово-економічній, науково-технічній та культурній сферах.